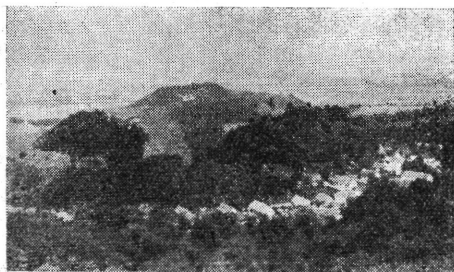
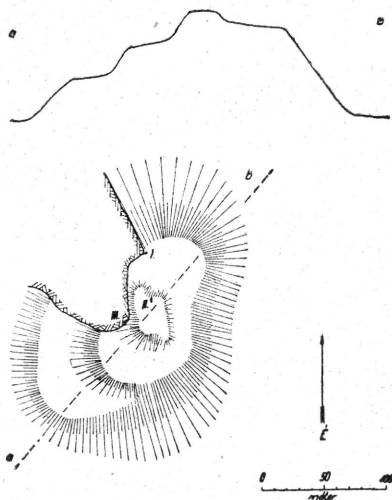

A KEMENDI VÁR

Kemendollár község kemendi részén fekszik a Várdomb, a község házai teljesen körülveszik. Az egész domb teljesen kopár, füves, legelőnek használják. Alakja ovális, köröskörül meredek. Régészeti szempontból három részt lehet megkülönböztetni: a tetejét, az e körül húzódó középső teraszt és a DNY-i oldalon egy alsó teraszt. Mindhárom rész nagyjából vízszintes, de a középső terasznak az É-ra eső része jóval magasabban van, mint a déli, a két rész között egyenletes átmenet van. (1. kép.)

A kemendi Várdomb

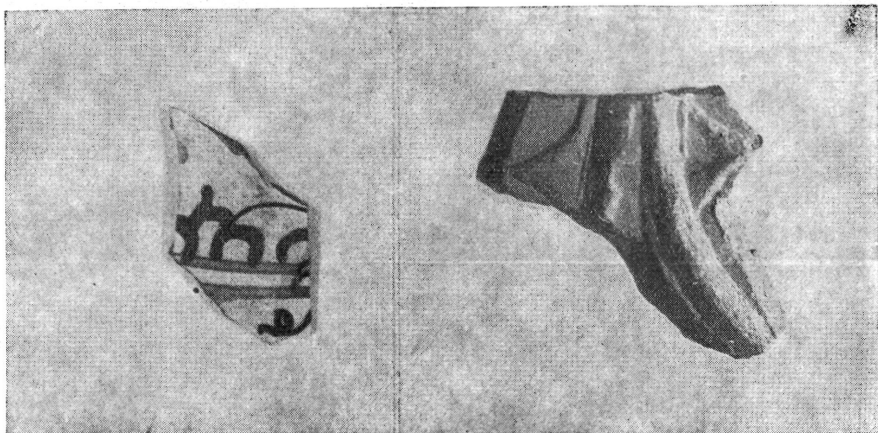
1. kép. Kemend — Várdomb

A domb felső részén mindenütt nagy gödrök vannak, amelyek nyilván a középkori vár építkezési anyagának szétszedése alkalmával keletkeztek. A felszínen ma már nyoma sincsen falnak. A domb Ny-i és ÉNy-i oldala erősen pusztul, homokot és követ bányásznak belőle, egy negyedét már el is pusztították. A felszabadulás óta nem művelik a bányát, de most is állandóan omladozik.

1952. áprilisában rövid próbaásatást végeztünk a Várdombon. Az I. kutatóárkot a Várdomb ÉNy-i oldalában, a középső terasz szélén húztuk meg, hossza 2,30, szélessége 2 m volt.

A felső 60 cm vastag réteg barnás föld volt, igen kevés jellegtelen korongolt cseréppel, 0,60—1,55 m között sötét, fekete föld volt, égésnyo-

mokkal és a következő töredékekkel: halványzöld, majdnem fehér üvegből ún. kotyogós üveg nyaktöredéke, mely négy vékony cső összecsavarásával kialakított. Az öblös része sűrűn elhelyezett kis dudorokkal díszített. Előfordulásuk országszerte elég gyakori, a 16—17. századba keltezhető (I. 1.). Különböző vastöredékek, köztük egy horog (I. 2—4.), egy kis bronzrugó (I. 5.), szögletes vörös és szürke, tálalakú kályhaszemtöredékek származnak még a 15—16. századból.¹ (I. 6.)

2. kép. Kemend — Várdomb

Edénytöredékek: jellemzőek a kihajló és szorosan visszahajlított peremek, vagy az ezekből származó változatok. Színük vörös vagy szürke, némelyik belseje zöld vagy barna mázas (I. 7—15.). Az oldaltöredékek külső oldalán a korongolásnál önként adódó körbefutó vonalakat találjuk, belül itt is gyakori a zöld vagy barna máz (I. 16—22.). A réteg alján nagyobb terméskövek, valószínűleg falomladék feküdt.

1,55—1,70 m között sárga, helyenként hamus réteg következett, benne kevés edénytöredék és vasszeg, az előző réteg anyagával lényegében egyező (I. 23—27.).

1,70—2,20 m között agyagos törmelékréteget találtunk, ennek alján 2—3 cm vastagon faszén, lelet itt nem volt.

2,20—2,85 m között ugyancsak agyagos, leletek nélküli törmelék feküdt, majd a termett talaj, a homok következett.

Az ismertetett edénytöredékekre vonatkozó irodalom jóformán nincsen, kb. a 17—18. századba helyezhetjük valamennyit.

A II. kutatóárok helyét a domb legtetőjén jelöltük ki, hossza 4, szélessége 0,90 m volt. 2,25 m mélységben itt is elértük az érintetlen homokot. Végig törmelékes, agyagos föld volt, tégladarabokkal, kövekkel és aránylag kevés cseréppel. Elszíneződések ugyan voltak, de rétegeket nem sikerült megállapítani. A meredek szélén volt a legtöbb téglá és kötőrmelék, itt egy kiszedett fal helyét találtuk. Jóllehet a föld eléggé egységesnek

¹ Bónis E. Budapest régiségei XV. 394. — Holl I. Uo. XVI. 176.

mutatkozott, mégis a különböző mélységekben előkerült leletanyagot elválasztottuk:

A felső 0,30 m szintben talált (II. 1—4.), 0,30—1,10 m közötti (II. 5—16.), 1,10—1,60 m közötti (II. 17—27., 28. bronzedény peremtöredéke, 29. vasszeg; 2. kép 1. habán edénytöredék; 2. kép 2. későgótikus kályhacsempetöredék) és végül az 1,60—1,90 m közötti töredékeket tettük külön (II. 30.). 1,90—2,25 m között csak épülettörmelékek voltak.

A II. kutatóárok anyagát az elválasztások ellenére is kevert anyag-nak kell tekintenünk. A habán edénytöredék kék és barna vonalasdísszel egymaga eldőnti, hogy legkésőbb a 18. században erős bolygatás történt ezen a területen. Ennél azonban korábbi időre vall a későgótikus kályhacsempetöredék, amit a 15—16. századba lehet keltezni.² Az edénytöredékek vegyes képet mutatnak. Kb. 17—18. századra vallanak az erősen kihajlított peremű, belül gyakran zöld vagy barna mázas peremtöredékek, viszont korábbi időkből származhat néhány szürke, máznélküli töredék (II. 2, 3, 5, 6, 21, 25, 30.). A töredékek nem annyira jellemzőek, hogy közelebbi kormeghatározást kockáztathatnánk.

Végül még egy helyen végeztünk kisebb kutatást, a Várdomb Ny-i szakadékos oldalában (III. munkahely), ahol a meredek part vastag kultúrreteget mutatott. Az itteni kutatás mindössze 20—30 cm vastag föld lefaragására szorítkozott. 0,70 m-ig világos, törmelékes réteg, 1,20 m-ig sötétbarna, 1,35 m-ig fekete átégett föld volt, közben jellegtelen középkori és őskori cserepek, valamint egy vaskanal töredéke (II. 31.) és két üveg-töredék, ún. verejtékcsepp domború rátétdísszel, melyeket a 13—14. századba lehet keltezni³ (II. 32—33.).

1,35—2,20 m között barna földréteg következett, itt már kizárólag őskori cserepek voltak, valamint egy nagy tárolóedény, melynek az alja azonban hiányzott (3. kép 1.), csonka magassága 43,5 cm, perem átm. 41 cm. Kettős csonkakúp alakú, négy vízszintes, kissé felálló füle van. Nagyon hasonló edényeket az újkőkorszak végéről és az eneolitikumból ismerünk.⁴ E körüli időre vall a többi töredék is (II. 34—38.), különösen a ferdén hornyolt dísz, amely a péceli kultúrában gyakori.⁵

Az ásatás ideje alatt a Várdomb déli aljában Császár József háza (73. sz.) mögötti szakadékos partoldalból két edény került elő egy szintmagasságban, egymástól 60 cm-re. Ugyanitt tűzhelynyomok is mutatkoztak. Pontos mélységet az erősen szaggatott oldalban nem lehetett mérni. A két edény közül az egyik füles korsó, melyet a bronzkor elejére lehet keltezni⁶ (3. kép 3.). A másik egy szűrőedény (3. kép 4.), jellegénél és rendeltetésénél fogva hosszú ideig használatban lévő forma, de ezúttal az előző korsóval egyidősnek tekinthető.

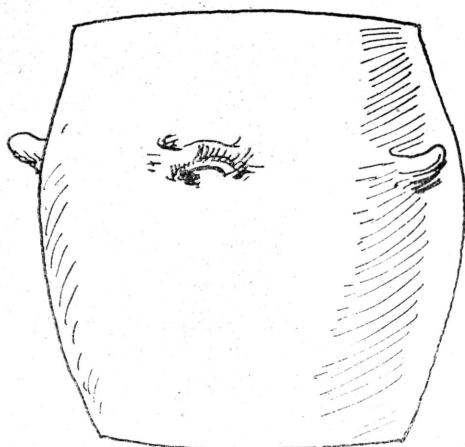
² Kádár Z. Művészettörténeti Értesítő 1953. 71. — Holl I. Bp. R. XVIII. 211—278.

³ Budán hasonló üvegedény 13—14. századi kerámia kíséretében került elő. Bertalan Vilmosné. Bp. R. XIX. 261. 23. kép.

⁴ Banner J.—Korek J. Arch. Ért. 76. I. 6, 7, 9. — Banner J.: Die Péceler Kultur. Arch. Hung. XXXV. LIV. 1, 13. — Hillebrand J.: A pusztai stávkőházai koraréz-kori temető. Arch. Hung. IV. V. 4.

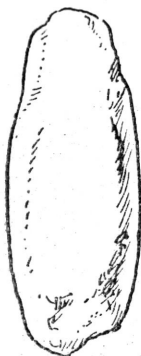
⁵ Banner J. i. m. XV—XVII.

⁶ Patay P.: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Diss. Pann. Ser. II. 13. I. 10.

1

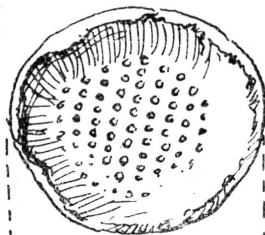
M. 1:8

2

3

4

5

6

M. 1:4

3. kép. Kemend — Várdomb

Végül még több szórványleletet kell említeni a Várdombról, melyeket egyrészt már korábban *Szentmihályi* Imre gyűjtött össze, másrészt az ásatás ideje alatt sikerült megszerezni. Az őskorból egy kaptafa alakú és egy nyéllyukas kőbaltát (3. kép 2, 5.), valamint jellegtelen cserepeket és egy orsógombot (I. 28—31.) kell említeni. A középkorból egy 15. századi⁷ sarkantyú (I. 32.), végül egy a 18. századba⁸ keltezhető vasmozsár (3. kép 6.) érdemel említést.

Ez a kis rövid próbaásatás tehát újkőkorszegi-bronzkoreleji és középkori, illetve újabbkori leleteket eredményezett. A földrajzi körülmények miatt az őskorból is önkéntelenül erősített telepre kell gondolnunk. Újkőkori erősített telepet Európa-szerte szép számmal találunk. E várak típusáról azonban alig beszélhetünk, mert az egyes kultúráktól és a földrajzi adottságoktól függött, hogyan erősítették meg a lakótelepet. Magyarországon az őskori várak kutatása sajnos még nincsen abban a helyzetben, hogy az újkőkori vagy akár bronzkor-eleji erősített telepekről külön lehetne megemlékezni, ilyenent bebizonyíthatóan még nem találtak. Ide lehet azonban sorolni a vucedol—zóki kultúra Baranya megyei lelőhelyeit,⁹ melyekhez hasonló Alsó-Ausztriában Melknél¹⁰ ismeretes; valamennyi a természet által is jól védett területen fekszik, magának az erősítésnek a nyomát azonban még egyik helyen sem találták meg. A kemendi Várdombnál is számolhatunk azzal, hogy az őskorban a telep védelmét egyedül a domb meredek oldalaira bízták, és ez esetben nem kimondottan erősített, hanem egyszerűen magaslati telepről beszélhetünk, ami azonban már védelmi jelleget ad.

A vár középkori történetére vonatkozólag több oklevél is van, ezek részletes ismertetésére azonban nem térünk ki. Első említése 1357-ből ismeretes, amikor a Héder nemzetségbeli Kakas két fiának, Jánosnak és Henriknek birtokában volt, akik pedig Károly Róberttől kapták cserébe Lékáért. 1373-ban Rohonci Henrik és László tulajdona, majd 1403-tól a Gersei Pethő családé maradt a pusztulásáig.¹¹ Evlia Cselebi 1664-ben „Kemenvár” pusztulásáról ad hírt, amely az útleírás alapján a kemendi várral azonosítható.¹² Kisebb helyreállítás azonban történhetett, mert 1690-ben „kevés, vagy semmi katonaság”-ot említenek Kemenddel kapcsolatban,¹³ a vár tehát még állott, de úgy látszik jelentősége már nem volt. Pusztulásának pontos idejét nem ismerjük, de valószínű, hogy ez sem került el a Rákóczi-féle szabadságharc utáni szándékos rombolásokat. A múlt században még jelentős romok állhattak, mert a hagyomány szerint

⁷ Szendrei J.: Magyar hadtörténelmi emlékek. Bp. 1896. 214.

⁸ Majdnem azonos rézmozsár van a soproni Liszt F. Múzeumban 1732-es évszámmal.

⁹ Török Gy. Pécs sz. kir. város „Majorossy Imre Múzeumának” Értesítője. 1942. 10—19.

¹⁰ O. Menghin. MAG Wien. XXXXIII. 94—103.

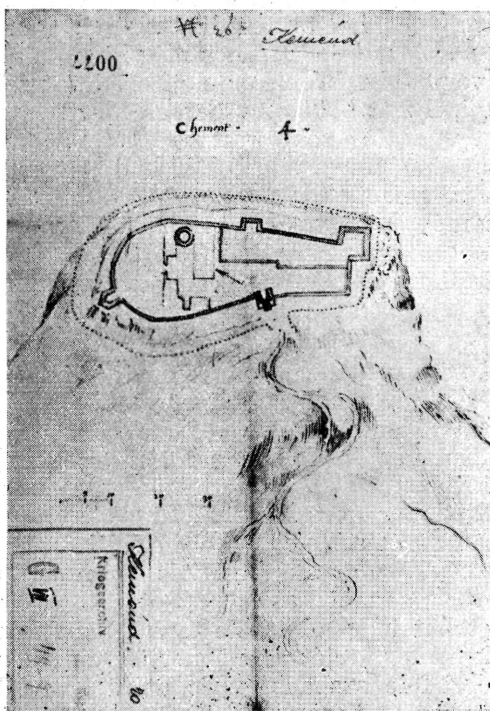
¹¹ Holub J.: Zala megye története a középkorban. III. Pécs 1933. Kézirat.

¹² Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664—1666. Fordította és jegyzetekkel kísérte Karácson I. Bp. 1903. 10. Karácson a 10. oldalon a 2. jegyzetben „Kemenvár”-at tévesen Körmenddel azonosítja.

¹³ Iványi B. jegyzeteiből. Ezt és a 12. jegyzet adatait *Szentmihályi* I. szíves közvetítése révén kaptam meg.

az 1863-ban épült szomszédos pókaszetpetki templomnál is felhasználták a vár köveit.¹⁴

A középkori várról G. Turco 1569. évi felmérése¹⁵ tájékoztat (4. kép). A rajzon a domb alakja jól felismerhető, de a vár belső elrendeződésének a nyomait ma már nehezen azonosíthatjuk a felszínen. Turco rajza a váron belül nem tüntet fel szintkülönbségeket, de az alaprajz szerinti többosztatúság egymagában is arra mutat, hogy a vár belső területe nem egy szinten volt. Ezt támasztja alá a ma is látható három szint. A 2 kiugró olasz rendszerű bástya arra mutat, hogy a 16. században más várakhoz hasonlóan, ezt is korszerűsítették.

4. kép. Kemend — Várdomb

A rövid próbaásatással még nem sikerült megfejtetni a kemendi vár történetét, de intő figyelmeztetés arra, hogy nem elégedhetünk meg a felszíni vizsgálódásokkal, csakis ásatással lehet teljes munkát végezni. A kemendi Várdomb felszíni vizsgálat után kizárólag középkori várnak látszik, erre mutatnak a terepalakulatok, és ezt támasztják alá a rendelkezésre álló okleveles adatok is. Az ásatás tanúsága szerint azonban már az újkőkorszak végén, bronzkorszak elején is megtelepedik itt az ember. Nem

¹⁴ Polgár Gy. pókaszetpetki plébános szíves közlése.

¹⁵ Wien, Kriegsarchiv—Hofkriegsrätliche Akten 1572 Mai Nro 77. Band. A. VII. 49—09. Chement. A rajzot és a 13. jegyzet adatát Kozák K.-nak köszönöm.

lehet véletlen, hogy éppen egy köröskörül meredek, minden oldalról jól védhető domb tetején telepednek meg, és nem a kényelmesen megközelíthető síkságon, vagy annak enyhén lejtős szélén. A középkori vár építésével teljesen átalakították a domb alakját, az esetleges őskori erősítés nyomait talán nagyobb ásatással sem tudnánk már megtalálni. Jó példa ez arra, hogy az őskori erősített telepek kutatásánál nem elégedhetünk meg a nyilvánvalóan őskori eredetű földvárak vizsgálatával, hanem a középkori várak helyén is kell keresnünk a nyomukat.

A magyarországi őskori, de a középkori várkutatás is még nagyon az elején tart, nincsenek még mindenütt felgyűjtve a várnyomok, ásatások pedig még alig voltak. E hiány pótlásához kívántam ezzel a rövid ismertetéssel csekély mértékben hozzájárulni.

Nováki Gyula